

Poetyka zadziwienia. Marinizm i konceptyzm w poezji baroku

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Janusz S. Gruchała, *Andrzeja Morsztyna gry z czytelnikiem: o pewnym typie wiersza enumeracyjnego*, „Teksty Drugie” 1997, nr 4, s. 33.
- Źródło: Daniel Naborowski, *Na oczy królowny angielskiej*, [w:] *Poezje*, oprac. J. Dürr-Durski, Warszawa 1961, s. 144–145.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Niestatek*, [w:] Jan Andrzej Morsztyn, *Wybór poezji*, oprac. W. Weintraub, Wrocław 1988, s. 107.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Przyjaciółka*, [w:] *I w odmianach czasu smak jest. Antologia polskiej poezji epoki baroku*, oprac. J. Sokołowska, Warszawa 1991, s. 390.

Poetyka zadziwienia. Marinizm i konceptyzm w poezji baroku

Kontrast to jeden z barokowych sposobów kreowania dzieł sztuki
Źródło: dostępny w internecie: Pixabay, domena publiczna.

Włoski poeta barokowy Giambattista Marino miał powiedzieć, że celem poety jest wzbudzać zdumienie, „przemawiać wybornie, a nie jak gbur jaki, kto tego nie zdoła, niech idzie do stajni”. Barokowe wiersze to często małe arcydzieła. Utwory miały za zadanie zadziwiać i zachwycać odbiorców wyszukany pomysł, niezwykłym ujęciem tematu lub wyrafinowaną formą. Autorzy bawili się słowem, budowali zaskakujące skojarzenia, szukali oryginalnych ujęć i pomysłów, demonstrując w ten sposób swój kunszt poetycki.

Twoje cele

- Wskażesz i omówisz koncepty w barokowych tekstach poetyckich.
- Rozpoznaż w wierszu *Na oczy królowny angielskiej...* Daniela Naborowskiego środki artystyczne i wyjaśnisz ich funkcje.
- Sformułujesz argumenty w dyskusji dotyczącej barokowej poezji kunsztownej.

Przeczytaj

Barokowa poezja kunsztowna

Barokowi twórcy lubili wykazywać się pomysłowością, dążyli do zaskoczenia czytelnika. Poeta miał przedstawiać świat w oryginalny sposób. Umiejętność posługiwania się [konceptem](#), czyli zaskakującym, oryginalnym pomysłem w zakresie formy lub tematu, była dowodem obycia kulturalnego, inteligencji, a także poczucia humoru.

Mario Leoni, *Giovanni Battista Marino*, ok. 1623–1624

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Autorem, który zapoczątkował rozkwit barokowej poezji kunsztownej, był Giambattista Marino (1569–1625). Od jego nazwiska ukuto termin „[marinizm](#)”, określający typ poezji, w której kluczową rolę odgrywa niezwykle pomysł. Marino poszukiwał oryginalnych środków wyrazu, które olśniły czytelnika, zachęcając do zatrzymania się nad wierszem. Bawił się słowem, obrazami, znaczeniami, dostarczając odbiorcy doznań intelektualnych i estetycznych. Twórczość poety opiera się na kontrastach, oksymoronach, [hiperbolach](#), rozbudowanych porównaniach, nieoczywistych zestawieniach, zaskakujących metaforach i skojarzeniach. Chętnie

stosował [paradoksy](#), czyli z pozoru absurdalne stwierdzenia, które w nieoczekiwany sposób ukazują jakąś głębszą prawdę. Wprowadził również do poezji tematy rozkładu, brzydoty, trupiego ciała – wszystko po to, by zaskoczyć, a nawet zaszokować odbiorców.

Poezja barokowa w Polsce

Henryk Piątkowski, *Jan Andrzej Morsztyn*, ok. 1898

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Marino i jego naśladowcy pisali utwory najczęściej o tematyce miłosnej, erotycznej, ale wpływy marinizmu można również dostrzec w twórczości metafizycznej, podejmującej poważne refleksje związane z Bogiem, przemijaniem i kondycją człowieka. Marinizm i [konceptyzm](#), dwa współistniejące nurty w poezji barokowej, wywarły wpływ na poetów dworskich: Jana Andrzeja Morsztyna oraz Daniela Naborowskiego. Celem ich twórczości było zaskoczenie i olśnienie odbiorcy, stąd przedstawiane tematy ujmowali w oryginalny sposób. Najczęściej wykorzystywali zaskakującą puentę, czyli nieoczekiwane przesłanie, odkrywane na końcu lektury. Innym sposobem budowania konceptu wiersza było zastosowanie [antytezy](#) i paradoksu.

Morsztyn tworzył poezję służącą rozrywce, lekką, najczęściej dotyczącą miłości i rozkoszy ziemskich. Tematykę miłosną ukazywał hiperbolicznie, wyolbrzymiając

zalety damy serca lub miłosne cierpienia. To celowe przerysowanie było czytelnym wskazaniem, że utwór nawiązuje do utrwalonej literackiej konwencji. Naborowski natomiast często sięgał po przemyślenia filozoficzne. Rozwodził problemy przemijalności, marności, ułomności człowieka.

Słownik

antyteza

(gr. *antithesis* – przeciwstawienie) – składniowy środek stylistyczny polegający na zestawieniu w jednej wypowiedzi dwóch przeciwstawnych, często wykluczających się logicznie stwierdzeń

gradacja

(łac. *gradatio* – stopniowanie) – inaczej stopniowanie; polega na uszeregowaniu słów lub sformułowań według tego, jak się nasila lub słabnie ich intensywność znaczeniowa; służy wzmocnieniu ekspresywności wypowiedzi

hiperbola

(gr. *hyperbolē* – przerzucenie, przesada) – przesadnia, przesada, wyolbrzymienie; środek stylistyczny, który polega na celowej przesadzie w opisie czegoś; może dotyczyć np.: wyglądu, znaczenia, stanów emocjonalnych; służy do spotęgowania cech przypisywanych przedmiotom lub osobom

koncept

(wł. *conceptus* – świetny, wyszukany pomysł) – wyszukany, oryginalny i niespodziewany pomysł, na którym oparty jest utwór poetycki; skonstruowany zazwyczaj za pomocą takich środków stylistycznych, jak antyteza, paradoks, paralelizm czy oksymoron, a nakierowany na wywołanie zaskoczenia odbiorcy

konceptyzm

(łac. *conceptus* – ujęcie; wł. *concetto* – świetny, wyszukany pomysł) – kierunek w poezji ukształtowany w Hiszpanii i we Włoszech, szczególnie popularny

w literaturze i sztuce baroku; oparty na zastosowaniu konceptu, cechuje się dążeniem do zadziwiania, zaskakiwania i zaszokowania czytelnika

marinizm

kierunek i styl w poezji barokowej, charakteryzujący się wirtuozerią formy, ozdobnym językiem, wykorzystaniem konceptu; nazwa kierunku pochodzi od nazwiska włoskiego poety Giambattisty Marino

oksymoron

(gr. *oksýmōros*, od *oksýs* – ostry i *mōros* – tępy) – epitet sprzeczny, metaforyczne zestawienie wyrazów o przeciwstawnym, wykluczającym się znaczeniu, np. „gorzkie szczęście”

paradoks

(gr. *parádoxos* – nieoczekiwany, nieprawdopodobny, zadziwiający) – zaskakujące twierdzenie, często sprzeczne z powszechnie przyjętą opinią, niosące jednak pewną prawdę moralną, filozoficzną czy psychologiczną; także twierdzenie logiczne prowadzące do zaskakujących i sprzecznych wniosków

paralelizm składniowy

(gr. *parallēlismós*) – powtórzenie identycznych lub podobnych pod względem budowy zdań lub zespołów składniowych

wyliczenie (enumeracja)

wymienienie elementów, najczęściej tej samej kategorii, które tworzą całość znaczeniową; służy budowaniu nastroju, wyeksponowaniu treści oraz podkreśleniu rytmu wypowiedzi

Mapa myśli

Polecenie 1

Wykorzystując informacje podane na mapie myśli, porównaj marinizm i konceptyzm. Zapisz sformułowane przez siebie wnioski.

Polecenie 2

Korzystając z mapy myśli oraz słownika zamieszczonego w e-materiale, nazwij środki wyrazu artystycznego zastosowane w przytoczonych fragmentach barokowych wierszy.

Uwaga: pod ćwiczeniem znajdziesz słownik trudnych wyrazów.

Słownik

dzianet

koń rasy hiszpańskiej do jazdy wierzchem; też: o każdym pięknym, rasowym koniu

frant

człowiek miły, zabawny, ale przebiegły

spustny

spławny, żeglowny

stadnik

ten, kto dogląda, pilnuje stada

szkuta

żaglowo-wiosłowy statek rzeczny używany w XVI–XVIII w. do przewozu ładunków

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Przeczytaj utwór Jana Andrzeja Morsztyna *Przyjaciółka*, a następnie oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Zaznacz, które z nich są prawdziwe, a które fałszywe.

” Jan Andrzej Morsztyn

Przyjaciółka

Taką dziewczynę lubię do zabawy,
Co mię nie strzeże, nie wgląda w me sprawy,
Wnet się powadzi, wnet pojedna zasię,
Czując, że przecię wiemy cosi na się.
Niech mi się nazbyt cnotliwą nie czyni,
Niech nie na długą namowę uczyni,
Niech będzie gładka, żartem się nie brzydzi,
Dać się obłąpić przy ludziach nie wstydzi;
Bo jeśli będzie czysta, bojaźliwa,
Dbała na sławę, zazdrosna, cnotliwa,
Do tej się serce moje nie przysiędzie
(Brzydko i wspomnieć) – już to żona będzie.

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Przyjaciółka*, [w:] *I w odmianach czasu smak jest. Antologia polskiej poezji epoki baroku*, oprac. J. Sokołowska, Warszawa 1991, s. 390.

Ćwiczenie 3

Przeczytaj wiersz Jana Andrzeja Morsztyna *Niestatek*. Wyjaśnij, na czym polega kontrast, na którym opiera się concept utworu. W jakim celu poeta posłużył się kontrastem?

” Jan Andrzej Morsztyn

Niestatek

Oczy są ogień, czoło jest zwierciadłem,
Włos złotem, perłą zęb, płęć mlekiem zsiadłem,
Usta koralem, purpurą [jagody](#),
Póki mi, panno, dotrzymujesz zgody.
Jak się zwadzimy – jagody są trądem,
Usta czeluścią, płęć [blejwasem](#) bladym,
Zęb szkapią kością, włosy pajęczyną,
Czoło [maglownią](#), a oczy [perzyną](#).

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Niestatek*, [w:] Jan Andrzej Morsztyn, *Wybór poezji*, oprac. W. Weintraub, Wrocław 1988, s. 107.

Ćwiczenie 4

Wypisz z utworu Daniela Naborowskiego *Na oczy królowny angielskiej...* metaforyczne określenia oczu królowny i wyjaśnij, jak je rozumiesz.

” Daniel Naborowski

Na oczy królowny angielskiej

*Na oczy królowny angielskiej, która była⁷ za Fryderykiem,
falcgrafem⁸ reńskim, obranym królem czeskim*

Twe oczy, skąd Kupido⁹ na wsze ziemskie kraje,
Córo możnego króla, harde¹⁰ prawa daje,
Nie oczy, lecz pochodnie dwie nielitościwe,
Które palą na popiół serca nieszczęśliwe.
Nie pochodnie, lecz gwiazdy, których jasne zorze
Błagają nagłym wiatrem rozgniewane morze.
Nie gwiazdy, ale słońca pałające różno¹¹,
Których blask śmiertelnemu oku pojąć próżno.
Nie słońca, ale nieba, bo swój obrót mają
I swoją śliczną barwą niebu wprzód nie dają¹².
Nie nieba, ale dziwnej mocy są bogowie,
Przed którymi padają ziemscy monarchowie.
Nie bogowie też zgoła, bo aż¹³ bogowie
Pastwią się tak nad sercy¹⁴ ludzkimi surowie¹⁵?
Nie nieba: niebo torem jednostajnym chodzi;
Nie słońca: słońce jedno wschodzi i zachodzi;
Nie gwiazdy, bo te tylko w ciemności panują;
Nie pochodnie, bo lada wiatrom te hołdują.
Lecz się wszystko zamyka w jednym oka słowie:
Pochodnie, gwiazdy, słońca, nieba i bogowie.

Oczy są jak: Komentarz

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij, na czym polega koncept zawarty w wierszu Daniela Naborowskiego *Na oczy królowny angielskiej...*

Ćwiczenie 6

Wypisz z utworu Daniela Naborowskiego *Na oczy królowny angielskiej...* przykłady wskazanych środków stylistycznych i określ ich funkcje.

Ćwiczenie 7

Uzasadnij, że wiersz *Na oczy królowny angielskiej* Daniela Naborowskiego to przykład barokowej hiperbolizacji.

Ćwiczenie 8

Przeczytaj podany fragment tekstu na temat twórczości Jana Andrzeja Morsztyna, a następnie wykonaj polecenia.

” Janusz S. Gruchała

Andrzeja Morsztyna gry z czytelnikiem: o pewnym typie wiersza enumeracyjnego

Niektórzy z interpretatorów Morsztynowej liryki podkreślali w niej błahość tematów i brak poważniejszej refleksji. [...] Zastanawiać jednak musi, że często wersyfikację, składnię, środki poetyckie, koncepty rządzące utworami Morsztyna i wszelkie inne tzw. elementy formalne analizuje się jako coś mniej wartościowego niż refleksja, myśl, przedstawienie rzeczywistości. Wiele interpretacji sprawia wrażenie, jakby ich autorzy żałowali, że wiersz Morsztyna jest jak wspaniała, ozdobna, lecz niestety pusta budowla: temat błahy, cierpienia miłosne bohatera nierzeczywiste, świat przedstawiony nie odpowiada prawdziwemu. Nie warto chyba dowodzić, że taki stosunek do kunsztownych utworów z *Lutni* czy *Kanikuły* jest grubym nieporozumieniem. Celem poety kunsztownego nie jest przecież imitacja świata zewnętrznego względem wiersza, lecz samo dzieło jako przedmiot estetyczny. Utwór demonstruje własną artystyczną doskonałość, a rzeczywistość zewnętrzna jest tylko tworzywem. Twórca [...] nie podporządkowuje się światu jako badacz i naśladowca natury, lecz rządzi nim suwerennie i despotycznie. I dodajmy: spełnia swe powołanie tak samo dobrze lub nieraz lepiej niż ten, który chce mówić prawdę i tylko prawdę o rzeczywistości lub tę rzeczywistość zmieniać.

Źródło: Janusz S. Gruchała, *Andrzeja Morsztyna gry z czytelnikiem: o pewnym typie wiersza enumeracyjnego*, „Teksty Drugie” 1997, nr 4, s. 33.

1. Wyjaśnij, jakie zarzuty stawia się często poezji kunsztownej J.A. Morsztyna.

2. Omów, jak postrzega cele poezji kunsztownej autora Janusz S. Gruchała.

1.

2.

Ćwiczenie 9

Poezja kunsztowna to ciekawe formy, pozbawione często głębszej treści, czy twórczość błyskotliwie ukazująca świat? Rozważ, który ze sposobów postrzegania poezji opartej na koncepcie jest ci bliższy. Uzasadnij stanowisko, formułując co najmniej dwa argumenty.

Dla nauczyciela

Autorka: Marzenna Śliwka

Przedmiot: Język polski

Temat: Poetyka zadziwienia. Marinizm i konceptyzm w poezji baroku

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

- 1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;
- 2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

- 1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

- 1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły *nie* oraz partykuły *-bym, -byś, -by* z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń *-ji, -ii, -i*; zapisu przedrostków *roz-, bez-, wes-, wz-, ws-*; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (*a, e*) oraz połączeń *om, on, em, en*; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;
- 6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;

IV. Samokształcenie.

- 1) rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;
- 2) porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Zakres rozszerzony

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

3) rozpoznaje w utworach cechy prądów literackich i artystycznych oraz odczytuje ich funkcje;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele lekcji. Uczeń:

- wskazuje i omawia koncepty w barokowych tekstach poetyckich,
- rozpoznaje i określa funkcje środków wyrazu artystycznego w wierszach poetów barokowych,
- formułuje argumenty w dyskusji o wartości poezji kunsztownej,
- redaguje tekst o charakterze argumentacyjnym.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiał *Poetyka zadziwienia. Marinizm i konceptyzm w poezji baroku*, prosi o zapoznanie się z tekstem z sekcji „Przeczytaj” oraz wykonanie polecenia 1 z sekcji „Mapa myśli”.
2. Nauczyciel przygotowuje kilka cytatów z poezji barokowej.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel zapoznaje uczniów z tematem zajęć i celami lekcji.
2. Prowadzący zadaje pytanie: Co was, współczesnych młodych ludzi, potrafi wprawić w zdumienie? Czy są takie utwory, które was zaskoczyły? Nauczyciel wysłuchuje swobodnych wypowiedzi uczniów, a następnie stwierdza, że każda epoka ma swoje „zadziwienia”. Wyświetla na tablicy kilka cytatów, np.:

„Prędzej nam zginie rozum i ustaną słowa,
Niżli będzie stateczna która białogłowa”

(J.A. Morsztyn, *Niestatek*)

„Bogaczu hardy, próżno śmiejesz się z nagiego:
Nago wchodzim na ten świat, nago pójdziem z niego...”

(D. Naborowski, *Łazarz do bogacza*)

„Zdrajca jest Miłość, ten wie, co ją czuje”

(G. Marino)

Proponuje, by uczniowie podzielili się swoimi refleksjami.

Chętni uczniowie (2–3 osoby) prezentują wykonanie prac domowych. Nauczyciel udziela komentarza zwrotnego. W tej fazie lekcji konieczne jest przypomnienie definicji marinizmu i konceptyzmu. Można wykorzystać do tego mapę myśli zamieszczoną w e-materiale.

Faza realizacyjna:

1. Praca w grupach. Nauczyciel dzieli klasę na 3 grupy. Każda z nich wykonuje określone zadania.
 - I – ćwiczenia 1., 3. – sekcja „Sprawdź się”
 - II – ćwiczenia 2., 4. – sekcja „Sprawdź się”
 - III – ćwiczenia 5., 6. – sekcja „Sprawdź się”
2. Prezentacja efektów pracy grup. Liderzy przedstawiają wnioski, odpowiadają na ewentualne pytania, a nauczyciel udziela komentarzy zwrotnych.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie 8. (sekcja „Sprawdź się”). Po określonym czasie chętny uczeń odczytuje swoje odpowiedzi. Nauczyciel komentuje wykonanie zadania.

Praca domowa:

1. Wykonaj jedno z zadań.

a. Przeczytaj wiersz Mikołaja Sępa Sarzyńskiego *O nietrwalej miłości rzeczy świata tego* i wiersz Stanisława Barańczaka *O nietrwalej miłości słonia świata tego*. Porównaj oba teksty, zapisz wnioski.

b. Przeczytaj wiersz Daniela Naborowskiego *Róża* i wiersz Jarosława Marka Rymkiewicza *Róża oddana Danielowi Naborowskiemu*. Porównaj oba teksty, zapisz wnioski.

Materiały pomocnicze:

- Czesław Hernas, *Barok*, Warszawa 1972.
- Wstęp do: Jan Andrzej Morsztyn, *Wybór poezji*, oprac. W. Weintraub, Wrocław 1988.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Mapa myśli”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.